

PROF. DR. İSMET MİROĞLU VE DOĞU

*Enver KONUKÇU**

Koyun adı altında Doğu Anadolu'da iki önemli siyasi kuruluş göze çarpmaktadır. Bunlar Karakoyunlular ve Akkoyunlulardır¹. Bu devir kaynaklarının belirttiklerine göre, Kara ve Akkoyunlular Türkmen veya Etrak'ın büyük temsilcileriydiler. Alp Arslan ve Melikşah zamanlarında, Bayburt, Erzurum, Erzincan, Harput ve Sivas taraflarında beliren Oğuz/Türkmen beyliklerinin nüfuzu Konya Selçukluları tarafından kırılmıştır. Mengücek, Selçuk, Danişmend ve Ahlatşahların² tarihe karışması ile yerlerini Selçuklular aldılar. Tam bu sırada, Gürcülerle mücadeleler sona ermiş, doğudan beliren fırtına ile Moğollar, siyasi düzeni alt üst etmişlerdir. Harezşahları tehlikeyi çok önceden haber vermelerine rağmen, Yassıçimen Meydan savaşı³ ile Moğollar önünde durabilecek Harezşah Celâl ed-Din yenilmiş ve az sonra da öldürülmüştür. 1230'larda Türkmenlerin karışık ve bazen tehlikeli kaçışları, ile Doğu Anadolu'da, eski Oğuz/Selçukluların yerlerin şimdi de genelde Türkmen denilen kabileler almıştı. Moğolların halefleri arasında olan İlhanlılar⁴, genel valileri aracılığı ile Doğu Anadolu'da kendi nüfuzlarını sürdürdüler. Selçuklu nüfuzu ise çok zayıftı. W.Rubruck, Marco Polo, XIV. yy'a doğru Pegolotti ile Ruj Gonzales Clavijo ve hatta İbni Batuta⁵'nın sınırlı kayıtlarına rağmen, Erzurum, Erzincan, Sivas ve çevresi Türkmenlerin yurdu haline gelmişti. Moğolların vandalizmi yerini şimdi İlhanlıların, güçlü hanlarının yapıcılığı göze çarpmaktadır. İşte Karakoyunlular, böyle bir zamanda ortaya çıktılar. F.Sümer'in de işaret ettiği gibi Türk ve Müslüman kabilelerin iştiraki ile yeni bir Koyunlu Devleti, yani Karakoyunlular ortaya çıkmıştır.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/25240 ERZURUM
¹ Faruk Sümer, Karakoyunlular. Başlangıçtan Cihanşaha Kadar, Ankara 1967; J.E.Woods, Üçyüz Yıllık Türk İmparatorluğu: Akkoyunlular/The Aqqoyunlu: Clan, Confederation, Empire, çev: S.Özbudun, İstanbul 1993.
² Bkz:O.Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1973.
³ İbn Bibi, El-Evamiirül - Alaiyye fi'l Umuri'l Alâiye yay: A.KS. Erzi, Ankara 1957, s.406-410.
⁴ B.Spuler, İran Moğolları, çev: C.Köprülü, Ankara 1957, s.29-144.
⁵ Bkz: E.Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Ankara 1992, s.423-425.

XIV. yy sonlarında, Karakoyunlular, doğuda bir bütünlük sağlayabildiler. Fakat az sonra Osmanlılar dolayısıyla Yıldırım Bayezid'in hatalı tutumu ile Sivas'ın doğusunda Türkmen birliği bozuldu. Az sonra Timur siyasi ve askeri olayların sevki ile Anadolu'ya girdi. Onların buradaki başlıca rakibi Karakoyunlular idi. Ancak Timur, 1402 Ankara savaşı ile doğu da tekrar Türkmenleri üstün duruma getirdi⁶. Kara Noyin Tatarları da yanına alarak, Anadolu'dan ayrılması üzerine, Karakoyunlular biraz rahatladılar. Şahruh zamanında, Karakoyunluların başlıca rakibi Temürlüler olmasına rağmen şimdi diğerinin müttefiki olarak, Akkoyunlular sahneye çıktılar. Kitab-ı Diyarbakiriyye⁸den öğrenildiğine göre Akkoyunlular, Uzun Hasan Bey⁹ ile zirveye ulaşmışlardır. Karakoyunlular da sindirilmiş ve bu ulus yörenin gerçek hakimi olmuştur. Bezm-i Rezm de de işaret edildiği gibi her iki koyunlu zümresi arasında gerçek nedeni bilinmeyen, biraz eskiye dayanan adavet-i kadime vardı¹⁰. Bu düşmanlık, malesef Türkmen birliği doğuda iyice zayıflamıştı. Daha Uzun Hasan'ın ataları zamanında, Erzurum'da, ovanın kuzey batısındaki tarihi Kara-Arz/Karaz meydan savaşında¹¹ binlerce insan hayatını kaybetmiş ve Temürlülerden Mirza Caku buraya geldiğinde, savaş alanındaki insanların kayıplarını görünce dehşete düşmüştü¹². Buna rağmen Akkoyunlular Karakoyunluların ortadan kalkmalarından sonra Doğu Anadolu'nun tek hakimi oldular.

Akkoyunlu ittifakı içinde birçok Türkmen ve yöre kabilesi vardı. Woods, Akkoyunlulara ait eserinde¹³, bu birliğe geniş yer vermektedir. Erzurum, Bayburt, Erzincan taraflarında bir dost kabile olarak ortaya çıkan Toharlıların¹⁴ kimliği şu ana kadar ortaya konulamamıştır. Kara- Akkoyunlu mücadelesinde, Erzurum ve Bayburt'da Tohar menşeli beyler valilik yapmışlar ve kendi kabilesi mensuplarını da etraflarında toplamışlardır. Tohar Beyleri, uzun zaman

⁶ İ. Aka, Timur ve Devleti, Ankara 1991, s. 28-29.

⁷ İ. Aka, Mirza Şahruh ve Zamanı, (1405-1447), Ankara 1994, s. 141-143; Faruk Sümer, Karakoyunlular, s.133 v.d.

⁸ Ebû Bakr Tihriani, Kitâb-ı Diyarbakiriyye, yay: N.Lugal-F.Sümer, Ankara 1962.

⁹ V.Minosky, Uzun Hasan, İ.A., XIII, s.91-96.

¹⁰ Esterâbâdi, Bezm ü Rezm, çvr., M.Öztürk, Ankara 1990, s., 343; F.Sümer, Karakoyunlular, s.135.

¹¹ F.Sümer, Karakoyunlular, s.135-137; E.Konukçu, Karaz Meydan Savaşı, Bilgi sayı: 26 (Güz 2000) s.61-63.

¹² F.Sümer, Karakoyunlular, s.136-137.

¹³ J.E. Woods, a.g.e.

¹⁴ Tohar:Dohar. Bkz., TbGökbilgin, XVI.Asor Başlılarında Osmanlı Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası, Türkiyat Mecmuası, IX (1946-1951) s., 40.

Akkoyunlu himâyesinde idiler ve Osmanlılar geldiklerinde Bayburd-Erzurum, Tercan bölgelerinde yaşayışlarına devam etmişlerdir¹⁵.

Osmanlılar, Yavuz Sultan Selim zamanında, İran seferi ve Çaldıran sonrasında, Akkoyunluların yurduna hakim olabildiler¹⁶. Onların Doğu Anadolu ile ilgileri, Cengiz istilâsı ile başladı. Ertuğrul'un Kayıları bir müddet Erzurum, Pasinler, Erzincan taraflarında göze çarptılar. Yıldırım Bayezid'in Sivas'ı ele geçirmesi, az sonra Türkmenlerin aleyhinde Fırat/ Karasu vadisine sokulması, Mutahharten ve ailesini ele geçirmesi diğer bir devî, Temur'u hareket geçirdi. Kemah ve Erzincan ile sınırlı kalan Osmanlı hakimiyeti pek uzun sürmedi¹⁷. Fetret devrinde merkeze uzak kaldığından zaten elden çıkmıştı. Fatih Sultan Mehmed iki defa Akkoyunlu ülkesinde görüldü. İlki, Trabzon seferi sırasında, Erzincan dolaylarına kadar gelmesi, Sara(y) Hatun ile Yassı Çemen civarında görüştükten sonra birlikte kuzeye doğru yönelerek, çok engebeli araziye geçerek, Trabzon önlerine gelmesidir¹⁸. İbn Kemal¹⁹, tarihinde, olaylar ve seferler hakkında Neşri ve Aşıkpaşazade'den farklı bilgiler vererek, Uzun Hasan ile ilk temasları da kaydetmektedir. Akkoyunlu ahali ile Osmanlı askerinin ilk tanışması da böyle olmuştur. 1473'de, Fatih Sultan ikinci defa Akkoyunlu ülkesine geldi. Erzincan üzerinden Karasu vadisini takiben Tercan Ovasına çıktı. Kuzeye yönelerek Başköy / Otlukbeli düzlüğünde, meydan savaşı ile Uzun Hasan ve ordusunu bozdu. Bu savaş, Doğu bölgesinin kaderini de böylece belirlemiştir²⁰. Bayburd taraflarında da bazı akınlar yapıldıktan sonra Fatih Sultan Mehmed, Koyulhisar üzerinden geri döndü. Otlukbeli savaşı sonrası Akkoyunlu hakimiyeti iyice zayıfladı. II. Bayezid zamanında, Akkoyunlu ulusu Osmanlı hakimiyetinde idi. Erzincan, Tercan, Erzurum, Bayburd ve dolayları yine büyük bir tehlike ile yüz yüze idi²¹.

Tebriz'deki saltanat sona erince, Akkoyunluların zayıflamasından faydalanan ve aile ile akraba olan İsmail etrafına topladığı müridleri ve askerleri ile Akkoyunlu topraklarına saldırdı. Kısa zamanda her yerde büyük itibar kazandı. Sürhser olarak nitelenen Kızılbaşlar, Şah'ın emri ile Akkoyunlu

¹⁵ T.Gökbilgin, a.g.m., s.40.

¹⁶ E.Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Ankara 1992, s.139.

¹⁷ Bkz. Y.Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar: Eretna Devleti-Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti- Mutahharetten ve Erzincan Emirliği, Ankara 1989.

¹⁸ B.S.Baykal, Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi, Tarih Araştırmaları Dergisi 11/2-3 (1966) s.67-81.

¹⁹ İbn Kemal, Tevarih-i Âli Osman'daki kayıtlar için bkz., E.Konukçu, Otlukbeli Meydan Savaşı (Ağustos 1473), Ankara 1988, s.115 v.d.

²⁰ E.Konukçu, Otlukbeli Meydan Savaşı, Ankara 1998.

²¹ T.Gökbilgin, a.g.m., s.36-37

ülkesinde büyük karışıklıklar çıkardılar ve bizzat İsmail Malatya'ya kadar her yerde sözü geçen kimse oldu²².

İstanbul doğu hadiselerine genelde sessiz kaldı. Fakat kardeşler mücadelesinde, Trabzon'a vali tayin edilen şehzade Selim, bu tehlikeli vaziyeti ilk gören Osmanlı olmuştur. Zigana Dağlarını aşmış, Bayburd'un başındaki geçitlere inmiş, bu arada, atabeglerden Mirza Çabuk ile de dostluk tesis etmişti. Pulur ve Sinor'da, Akkoyunlu ümerası ile görüşen Selim, Şâh İsmail'in gerçek niyetlerini detayları ile o zaman öğrenebilmiştir. Maiyetindeki kuvvetleri ile Fırat/Karasu kıyılarına inen Şehzade, ilk defa Kızılbaşlara karşı başarı sağlayabilmişti. Daha sonra Erzincan hadiselerini de öğrenen babası II.Bayezid oğluna Trabzon'a dönmelerini, bura işleri ile uğraşmasını istedi²³. Selim'in kısa bir müddet sahneden çekilmesi ile Akkoyunlular üzerindeki baskı giderek arttı. İspir, Oltu ve Ardahan'daki Atabegler, Mirza Çabuk'un elinde olmasına rağmen pek de güçlü değillerdi. Kağızman, Kars, Şüregel'deki Avşar toplulukları da kararsız idiler²⁴.

İstanbul'da II.Bayezid'in saltanatının sona ermesinden sonra, tahta I.Selim adı ile Yavuz geçti. Onun öncelikle ele alacağı işlerden biri de Erzincan, Erzurum, Bayburd ve Tebriz taraflarındaki Şâh İsmail baskısını ortadan kaldırmak idi.

Çağdaş kaynaklardan ve Münşeat'dan öğrenildiğine göre Osmanlı-Safevi sınırı Erzincan'ın batısında idi. Erzincan, Erzurum, Tercan, Bayburd ve Kağızman'da, önemini yitiren Avnik gibi kaleler de Şâh İsmail'in tayin ettiği valilerce idare edilmekte idi. İnanç ve güç dengesinin bozulduğu bir sırada Yavuz Sultan Selim doğu seferine çıktı ve Şâh İsmail üzerine yürüdü²⁵.

Yavuz'un doğuya gelmesi, Akkoyunlu ahalisi üzerinde iyi bir etki bıraktı ve bazı eski aile fertleri hemen Padişahın hizmetine koştular. Toharlı Beyleri de böyle davrandı. Özellikle, Sinor ve Pulur'daki Akkoyunluların reisi durumundaki Ferruhsad Bey'in hiç unutulacak gibi değildi²⁶. Bu Bey, Yavuz'un

emri ile harekâta başladı. Şâh'ın gözde komutanlarından Tercan Beyini Zelhe denilen yerde büyük bir bozguna uğrattı²⁷. Erzurum-Tebriz arasındaki arazinin bu bey tarafından iyi bilindiği anlaşılıyor. Osmanlılar, Ferruhsad'a ve yakınlarına iyi davrandılar. Tımar tahsis ettikleri gibi yönetimde yer almalarını sağladılar²⁸.

Kanuni Sultan Süleyman'da İran seferleri sırasında, Akkoyunlu eski yurtlarını gördü. Erzurum, Bayburd ve diğer yörelerde yönetimle ilgili önemli kararlar alındı. Fakat devletin zaafından yararlanan Şâh İsmail'in oğlu Tahmasb, yine Osmanlı'nın Doğu ülkelerine saldırdı²⁹. Akkoyunlu ülkesini rivanyeye çevirdi. Tezkiresinde³⁰ bu sefere kısa şekilde temas eden Tahmasb'ın kendi fikirleri "**Hünkârın ülkesine dahil olupta ulaşabileceğimiz her yeri yakıp, ürünlerini yağmalamaktan bir günde bir gün durmayarak o sınır boyunu, onların gidiş gelişlerine imkân kalmaması için, mutlaka on günlük mesafede hiçbir yerleşim yeri kalmayacak bir şekilde tamamen viran edip çöle çevirmekten başka çaremin olmadığını düşünmeye başladım. Herkes bu tedbiri uygun görüp beğendi...**"şeklindedir. Böylece Bayburd, Sinor ve Pulur gibi Akkoyunluların yoğun olduğu yerlerde talandan nasiplerini almışlardır³¹.

1555 Amasya sulhundan³² sonra Osmanlı-Safevi münasebetleri düzeldi. I.Abbas Şâh'a kadar, doğuda her iki tarafı ilgilendiren önemli hadiseler meydana gelmedi.

XIX. yy başlarında, İran ile olan çekişmeler son buldu. Bu defa çarlık Rusya'sı, Petro'nun sıcak denizlere inme politikasını sürdürerek, 1829, 1855, 1877-1888 ve 1916-1918 yıllarında istila hareketlerinde bulundu³³. Kars, Revan, Erzincan, Van, Erzurum gibi büyük şehirler, bu istilalardan kurtulamadılar ve halkın dediği gibi Kara Günleri yaşadılar.

Diğer taraftan Fransız ihtilalinden sonra, Osmanlı Devletinde ayrılıkçı hareketler de başladı. Milliyetçilik hatta ırkçılığa varan faaliyetler, Rumeli'de göze çarptığı gibi daha şiddetli olarak Doğu bölgesinde de meydana gelmiştir. Revan Hanlığının yıkılışı ve Rusya'nın işgali nüfusun artırılması için İran ve

²² F.Sümer, Safevi Devletinin Kuruluşunda Türlerin Rolü, Ankara 1976, s.15-42.

²³ Bkz., Selimnameler.Ş.Tekindağ, Selimnameler. Tarih Enstitüsü Dergisi I (1970), s. 215-320; Celâlzâde Mustafa, Selimnâme, hzl: M.Çuhadar-A.Üğür, Ankara 1990, s.59 v.d.

²⁴ Mze Çabuk, Mirza Çabuk (1502-1514) XVI. yy'da yaşamış İspir ve Tav-İli'nde hakim Atabeg Melikidir. Sevindik Han, Avşar asıllıdır. Kars-Şüregel taraflarında hakimdir. Feridun Beg, Münşeatüs-Selatin, İstanbul 1274, I. s.494; E.Konukçu, Selçuklulardan Günümüze Erzurum, s.141.

²⁵ Ş.Tekindağ, Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi, I.Ö. E.F. Tarih Dergisi, XVII/22 (Mart 1967).

²⁶ Osman, Tevârih-i Cedid-i Mir'at-ı Cihân, hzl: Atsız, İstanbul 1961, s.14, 16.

²⁷ Osman, a.g.e., s.17-19.

²⁸ Feridun Beg, a.g.e., s.406.

²⁹ Şâh Tahmasb-ı Safevi, Tezkire, cvr: H.Kırlangıç, İstanbul 2001, s. 67-68.

³⁰ Aynı Yer, s.61-70, 81.

³¹ E.Konukçu, Selçuklulardan Günümüze Erzurum, s.171; A.Ş Beygu, Erzurum Tarihi, İstanbul 1936'daki kayıtlar için bakınız: E.Konukçu, Otlukbeli Meydan Savaşı, s.407-413.

³² E.Konukçu, a.g.e., s.179.

³³ W.E.D Allen-P. Muratoff, Kafkas Harekâtı 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi, Ankara 1966, s.23-45, 79-100, 101-187. v.d.

Doğu Anadolu'daki Ermeniler, Rusların kışkırtması ve din adamlarının telkinleri ve kendi istekleri doğrultusunda, Ahıska, Ahalkalek, Gümrü/Aleksandropol, ve Revan/Erivan dolaylarına göç ettiler. 1855 istilası ile de Ermeni olayları da iyice tırmandırıldı. 1877-1888'de ise Ermeni istekleri iyice belirlemeye başladı. Doğu'da Armenia isimli bir devlet kurmak istediklerin ilan ettiler. I. Dünya savaşından önce, Hınçak ve Taşnak gibi ayrılıkçı kuruluşlar, terör havasının iki tarafta tırmanmasına sebep oldu. Ermeni aydınlar, Rusya'nın ve batıların desteği ile Doğu Anadolu'dan toprak talebinde bulundular. XX. yy başlarında ise merkezi Garin olmak üzere Doğu Anadolu'da devlet kurmak için çalışmalara başladılar. Anadolu'nun bir çok yerinde ayaklanmalar başlatıldı. Büyük savaştan az önce Ermeni militanlar Rusya tarafına geçtiler. Osmanlı topraklarında kalanlar ise orduyu arkadan vurma hazırlıklarına başladılar. Bu nedenle hükümet tehcir yasasının çıkardı. İşte bu hareket üzerine batı dünyasında ve Ermeni propogandacılarınca aleyhte yalanlar başlatıldı. Mavi Kitaplar (Blue Books) yayımlandı. İngilizler, Osmanlı Devletine rakip oldukları için Mavi Kitabı bütün merkezlerde dağıttı. Rusya, Ermenileri kullanıyor ama toprak vadinde bulunmuyordu. Brest-Litovsk görüşmeleri sonunda durum açıklığa kavuştu. Ermeniler, terörist ve eşkıyalık hareketleri ile bütün doğuyu kana buladılar. XX. yy'ın belirgin soykırımını yaptılar³⁴.

Kâzım Karabekir'in III. Ordu'ya bağlı I.Kafkas kolordusu 1918 yılı içinde Gümrü'ye kadar ilerledi ve tarihi sınır gerisine kadar Ermenileri attı. Fakat Mondros Mütarekesi ile Ermeniler lehinde değişiklik kararı alındı. Vilâyat-ı Sitte/İngilizce metne göre altı Ermeni Vilâyeti konusu Türk tarafını harekete geçirdi. Doğu illerinin milli hukukunu koruma cemiyeti kuruldu. Kars ve Ardahan'da ilk milli kongreler yapıldı. İslâm Şurası teşkil edildi. Daha sonra Mustafa Kemal başkanlığında toplanan Erzurum ve Sivas kongrelerinde "Doğu Politikasının Temel Çizgileri" belirlendi. Böylece Ermeni hayalleri daha filizlenme devresinde iken önlendi. 1920-1921 Doğu politikası ise Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları ile sonuçlandı. Şimdiki tarihi sınır iki taraf arasında dostluğun ve güvenliğin sembolü oldu³⁵.

Ermenilerin üzerinde durdukları bölgeler Kars, Erzurum, Erzincan, ve Sivas idi. Bütün bu faaliyetler karşı, Türkiye Üniversitelerinde, bölgeye yönelik çalışmalar nedense başlatılmadı. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Kürsüsü öğretim üyelerinden Sayın İsmet Miroğlu, zamanında ve yerinde doğu araştırmalarını başlattı. Birçok maddi imkânsızlık ve

sıkıntılara rağmen ses getirecek araştırmalarını kamuoyuna sundu. Bizler arasında da büyük takdir topladı.

"XVI. yy'da Bayburt Sancağı, İstanbul 1975" Prof.Dr. İsmet Miroğlu'nun kaleme aldığı doğu ile ilgili ilk denemedir³⁶. **"Bayburt Sancağının henüz işlenmemiş meselelerini vuzuha kavuşturmak maksadı ile büyük kısmı Başbakanlık Arşivinde ve bir kısmı da Ankara'da Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kâdime Arşivinde mevcut Tapu Tahprir ve Evkaf defterleri üzerinde çalışmalar yaptık... Bu kâbil defterlerin verdikleri imkân nispetinde Bayburt Sancağının 1536 ile 1530 seneleri arasındaki durumunu tespit etmek maksadıyla hareket ettik."** ifadesini kullanan Prof.Dr. İsmet Miroğlu altı bölüm ve ekleriyle bu asra ait verileri değerlendirmiştir. Sancağın tahrirleri, Osmanlı Teşkilatı, Nüfus ve Yerleşmeler, XVI. yy. tahrirlerine göre Bayburt Şehri, Toprak İdaresi, Vergiler ele alınmıştır. Pilor/Gökcedere ve Sinor/Çayıryolu bilindiği gibi Akkoyunlu ailesinin yerleştiği yerlerdi. Bu iskân yerleri ile ilk ciddi bilgileri Miroğlu vermiştir. Akkoyunluların Anadolu'da ilk yerleştikleri yerlerden biridir. Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu'nun bu köyde mefdun olduğu yine bu araştırmada belirtilmiştir. Prof.Dr. İ. Miroğlu arşiv belgeleri ile köyün durumunu daha da belirginleştirmiştir. İlk olarak A.Ş. Beygu'nun gördüğü ve tanıttığı bu köye daha sonraları K. Kökten ve Prof.Dr. A.S. Erzi gitmiş³⁷ ve Kutlu Bey ile ailesi hakkında malumat vermiştir. İ. Miroğlu takiben şunları nakletmektedir; **"Hacı Bey'in burada bir cami ve bir de zaviyesi vardır. İran Şâhi Tahmasb, ordusu ile Erzurum, Bayburt, Tercan ve Erzincan'a hücum ederek, insanları öldürmüşler, bazı cami ve medreseleri yıkmışlardır. Bu arada Kutlu Bey'in câmi ve türbesini de tahrip etmişlerdir. Caminin kitabesi Veli Gülüoğlu adında biri tarafından yazılmıştır."** İ.Miroğlu bu eserinde Bayburt, Kelkit, Kovans, Yağmur Deresi, Tercan-ı Ulya, Tercan-ı Süflâ ve İspir köylerinin de tam ismini vermiş, hiçbir hatalı okuyuşa yer vermeden, günümüz isimleri ile birlikte zikretmiştir.

İ.Miroğlu'nun "Tevârih-i Cedid-i Mir'at-ı Cihan Adlı Eserin Müellifine Dair" makalesi³⁸ de, Osman ismindeki yazarının Bayburdlu ve Akkoyunlu ailesinden biri olduğu ispat etmesi açısından önemlidir. O'na göre, Bayburdlu Osman, Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime arşivinde 537 numara ile kayıtlı h. 988/1580 tarihli Erzurum-Bayburt Evkaf Defterindeki kayıta bahsedilen şahıs aynı kimse idi. Yavuz Sultan Selim'in hizmetine girerek

³⁴ E.Konukçu, Selçuklulardan Günümüze Erzurum, s.358 v.d.

³⁵ K.Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul 1988, s.900-905, 954-973.

³⁶ İlhan Şahin'in tanıtma yazısı. "İsmet Miroğlu, XVI. yy'da Bayburt Sancağı, İstanbul 1975". İ.Ü. E.F. Tarih Dergisi, sayı: 30 (Mart 1976) s.208-209.

³⁷ A.S.Erzi, Akkoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar, Belleten, 70 (1953), s.179.

³⁸ Tevârih-i Cedid-i Mir'at-ı Cih'an Adlı Eserin Müellifine Dair, İ.Ü., E.F., Tarih Dergisi, sayı: 30 (mart 1976), s.49-54.

Çaldıran ve Mısır seferlerine katılmış bulunan, kendisine Bayburd ve Erzincan'da dirlikler verilmiş olan Akkoyunlu Beylerinden Ferruhsad'ın torunu Zâim Osman'dan bahsedilmektedir. 988 yılında Zaim Osman Pulur köyünde dedesinin imaretinde mütevellilik yapmaktadır. Ferruhsad Bey'in oğlu Mehmed'in oğludur. Böylece Osman'ın kimliği ve eseri de açıklığa kavuşturulmuş olmaktadır. 1961 yılında Atsız³⁹'in yeni harflerle yayınladığı Tarih, Prof. İ. Miroğlu tarafından gerektiği gibi ele alınmış, hangi tarihte yazılmış olduğu da Zâim Osman ile belgelenmiştir.

Bayburt Sancağı gibi **“Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), Ankara 1990”**⁴⁰ da önemli bir çalışmadır. Ermeni dünyasının sahiplenmek istediği Kemah ve Erzincan altı bölüm ve ekler halinde yayınlanmıştır. Nüfus ve Arazi tahrirleri, İdari teşkilattaki yeri ve İdareciler, İskân yerleri, Kemah ve Erzincan Şehirleri, Toprak Yönetimi ve İktisadi Durum hakkında bilgi verilmektedir. Hayali Ermenistan yerine, doğru veriler ulaşabilme yine yazarın gayretleri ile gerçekleşmiştir. İ. Miroğlu, bu hususta şunları yazmaktadır: **“Bu güne kadar bahis konusu defterlere dayanarak meydana getirilen eserlerin sayısı çok azdır. Halbuki Anadolu'nun henüz işlenmemiş bir takım meselelerinin açıklığa kavuşturulabilmesi, bu kabil çalışmaların daha da çoğaltılması ile mümkün olacaktır.”**⁴¹

Ferruhsad hakkında en önemli araştırma da “Akkoyunlu Beylerinden Ferruhsad Bey'in Vakfiyesi”dir⁴². Akkoyunluların meşhur beylerinden olup, XVI. yy.'da Osmanlı himayesine giren bu bey hakkında bilinenler azdı. Fakat, İ. Miroğlu, Vakfiyeyi kaynak olarak, metni yayınlamış ve tarihi açıklamaları da bu makalesinde yapmıştır. Kara Yülü Osman, Mehmed Bey, Kormaz Bey, Tahir, Eslemes ve Gaybi Beyler gibi meşhur simalardan olan Ferruhsad Bey **“hayrat ve hasanet ve parlak haseb ve temiz ve oradan Medine-i Münevvere”ye gidip orada Ravza-ı Mutahhara civarında vefat eden Bayındırlı Korkmaz oğlu Ferruhsad Bey...**” diye tanıtılmaktadır. Tarihi kaynakların kısıtlı bilgi vermesine rağmen vakfiye de onun ailesi de belirlenmekte ve hayırlarının nerede olduğuna temas edilmektedir.

³⁹ Osam Tevarih_i Cedid Mir'at-ı Cihan, dzl: Atsız, İstanbul 1961.

⁴⁰ İ. Miroğlu, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566) Ankara 1990.

⁴¹ Aynı yer.

⁴² İ. Miroğlu, Akkoyunlu Beylerinden Ferruhsad Bey'in Vakfiyesi, Belgeler XV/19 1993, s.183-209.

Vakfiye, Akkoyunlu tarih edebiyatı için vazgeçilmez bir kaynak niteliğindedir⁴³.

Akkoyunlu tarihi araştırmalarımız sırasında yukarıdaki araştırmalar bize her zaman yol göstermiştir. Arazi üzerindeki uygulamalarımızda da yardımı büyüktür. Zelhe deresinin yerinin bulunmasında işaret edilen ve tanıtımı Prof. Dr. İ. Miroğlu tarafından yapılan Osman'ın eserini rolü hiçte küçümsenemez.

Pulu ve Sinor köyü ziyaretlerimizde, Bayburd kitabının rehberliği de unutulmayacaktır Kutlu Bey'in türbesi, Şah Kahmasb'ın Kızılbaşlarının tahrip ettiği küçük cami önünde duyduğumuz heyecan, burada ifade edilmeyecek derecededir.

Yavuz Sultan Selim'in bizzat ziyaret ettiği ve konakladığı merkezlerden biri de Pulur idi. Bezm ü Rezm de büyük bir savaş mahalli olarak işaret edilen Pulur, Ferruhsad Bey'in babası Kormaz'ın mezarının bulunduğu yerdir. Ayrıca Safevilerin yakıp yıktığı külliye sonraları yine ayağı kaldırılmış, tarihi hadise cami girişindeki kapı üzerindeki kitabe de belirtilmiştir. Bu konuya, ilgili bölümlerde, İ. Miroğlu'nun da işaret etmekte ve sağla malumatı aktarmaktadır.

Büyük-küçük Hayık, Baybur'un güzel köylerinden biridir. Şimdi kalecik adını taşımaktadır. Yakınında Zelhe Meydan savaşının mekân arasında heybetli vadisi ve dağları bulunmaktadır.

Bayburd'un bu güzel köşesinden filizlenen Prof. Dr. İ. Miroğlu yaptığı çalışmalarla asla kalplerimizden silinmeyecektir. Allah izin verirse, doğuda kaldığım müddetçe, Bayburd düzlüklerini tarihi açıdan araştırırken, yine rehberimiz, Prof. Dr. İ. Miroğlu nun aziz hatırası bizimle olacaktır.

ABSTRACT

There is two important political powers in Eastern Anatolia. These are Akkoyunlu and Karakoyunlu states. At the end of the 14th century, Karakoyunlular succeeded in uniting Anatolian lands. After its collapse, Akkoyunlular became the sole ruler of the region. During this period, numerous struggles and uprising occurred. Prof. Dr. İsmet Miroğlu's first study is "XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı". This article is an important study on the east.

⁴³ Benzer Vakfiye Üzerine Şimdi Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. N. Karaaslan çalışmıştır.